

संस्थागत विद्यालयको अवस्था : एक घटना अध्ययन

मातृका प्रसाद कोइराला

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, त्रि वि, कीर्तिपुर

सार

प्रस्तुत लेखमा संस्थागत विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक व्यवस्थापन तथा शैक्षिक, मानविय, आर्थिक पक्ष र सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलापको अवस्था अध्ययन गरिएको छ। विद्यालयका गतिविधि शिक्षा ऐन तथा नियमावली अनुसार भए नभएको र विद्यालयका सकारात्मक तथा सुधारात्मक पक्षको चर्चा गरिएको छ। विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन तथा शैक्षिक, मानवीय पक्ष सकारात्मक, भौतिक अवस्था सामान्य र आर्थिक पक्ष मध्यम रहेको छ। निरीक्षण तथा अनुगमन प्रभावकारी बनाउने, विद्यालयका अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने र ऐन तथा नियमको पूर्ण पालना गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

मुख्य शब्दहरू :

विद्यालय; भौतिक; शैक्षिक; आर्थिक; लालमोहर

परिचय

शिक्षाका निम्ति विद्यालय सक्रिय र औपचारिक निकाय हो। यहाँ विभिन्न जात, धर्म, समुदाय र वर्गका बालबालिका आउने गर्दछन्। विद्यालयाबाट उनीहरूमा सहिष्णुता, मिलेर काम गर्ने भावना र बानी विकास हुन्छ। सामाजिक रीतिरिवाज, मूल्यमान्यता, शिष्टाचार, स्वावलम्बी, इमान्दारिता, परिश्रम गर्ने बानीजस्ता कुराहरू सिक्ने सिकाउने अवसर मिल्दछ। एउटा शैक्षिक निकायको रूपमा विद्यालयले सामाजिक जीवनको संरक्षण, संस्कृति र सभ्यताको संरक्षण तथा विकास, सामाजिक

पुनःनिर्माण, तथा सामाजिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ। विविध क्रियाकलापहरूका माध्यमबाट बालकको शारीरिक, मानसिक, नैतिक, सामाजिक, संवेगात्मक आदि पक्षको विकासमा विद्यालयले सहयोग गरिरहन्छ। औपचारिक, अनौपचारिक जे भएपनि राज्यभित्र संचालित शिक्षा राज्य शिक्षा हो (Ottaway, 1962)। नेपालमा प्राचिन कालदेखि वैदिक तथा बौद्ध शिक्षाको परम्परा चलिआएको भए तापनि आधुनिक र संस्थागत शिक्षाको प्रारम्भ वि.सं. १९१० मा दरवार स्कूलको स्थापनासंगै भएको हो (शर्मा, २०४३)।

नेपालमा औपचारिक विद्यालयको आरम्भ वि.सं १९१० मा दरवार स्कूलको स्थापनादेखि मानिन्छ। वि.सं.२००७ सालमा प्रजातन्त्रको स्थापना पश्चात राष्ट्रिय शिक्षाको योजनावद्ध विकास गर्ने प्रयास भएको थियो। वि.सं.२००८ सालमा शिक्षा समितिको गठन र यस समितिको सिफारिसमा राष्ट्रिय शिक्षा योजना तयार गर्नका लागि वि.सं.२०११ मा राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग गठन भयो। यसले नेपालमा शिक्षा नामक प्रतिवेदन पेश गर्‍यो (Wood, 1965)। शिक्षा राष्ट्रिय हुने, शिक्षालाई सर्वव्यापी र सर्वशुलभ बनाउने र शिक्षाको संरचनालगायत आदि विषयमा ठोस सिफारिस गरी भविष्यका लागि शैक्षिक योजना कोरेको थियो (राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग,२०११)।

वि.सं.२०१७ सालको राजनैतिक परिवर्तन अनुकूल शिक्षा प्रणालीलाई अगाडी बढाउने क्रममा वि.सं.२०१८ सालमा सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा समिति गठन भएको थियो। यस समितिले देशमा एकै प्रकारको शिक्षा प्रणाली लागु गर्ने, शिक्षाको माध्यम एकै हुनुपर्ने, शिक्षालाई प्राविधिक र व्यावसायिकतर्फ उन्मुख गराउने तथा सबै शिक्षा संस्थामा सरकारको नियन्त्रण हुनुपर्ने भनि त्यसको लागि शिक्षा ऐन तयार गरी पेश गरेको थियो (सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा समिति, २०१८)। वि.सं. २०१९ सालमा सरकारको अनुरोधमा युनेस्कोको सहयोगमा एउटा टोली नेपालमा आएर शिक्षा पद्धतिको अध्ययन गरी प्रतिवेदन दिएको थियो। वि.सं.२०२७ सालसम्म शिक्षाको लक्ष्य, नीति निर्धारण हुनसकेको थिएन। शैक्षिक प्रशासनका कारण विविध समस्या देखापरेका थिए। त्यसकारण नेपालमा पहिलो पटक राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना (२०२८-२०३२) वि.सं. २०२८ वैशाख ५ गते घोषणा गरि कार्यन्वयनमा ल्याइएको थियो (राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना, २०२८)। यो नेपालको शैक्षिक इतिहासमा पहिलो पञ्चवर्षिय योजना थियो। यो योजनाले शिक्षाको राष्ट्रिय लक्ष्य, उद्देश्य, तहगत संरचना, पाठ्यक्रम

तय गरेको थियो। नयाँ योजना लागु गर्न शिक्षा ऐन, २०२८ भाद्र २४ गते लाल मोहर लागि जारी गरिएको थियो (शिक्षा ऐन, २०२८)। यो ऐन लागु भएपछि विद्यालयहरु राष्ट्रियकरण भए। गैरसरकारी विद्यालय सरकारी भए। वि.सं. २०३७ सालबाट नाफा कमाउने उद्देश्यले शैक्षिक संस्था संचालनमा आए। निजी लगानीमा खुलेका विद्यालयहरु राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना लागुभन्दा अगाडी नाफामुखी थिएनन् (Chitrakar, 2004)। यसपछि, नाफा कमाउने उद्देश्यले नेपालको शिक्षामा निजी क्षेत्रको प्रवेश शुरु भएको हो। निजी क्षेत्रबाट उच्च शिक्षा दिने संस्था मात्र खुलेनन् विद्यालयहरु पनि खुले। यस्ता विद्यालयलाई शिक्षा ऐनको सातौँ संशोधन, २०५८ ले संस्थागत विद्यालयमा नामाकरण गरि दियो (शिक्षा ऐन, २०५८)।

वि.सं. २०६२ सालमा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा नारायणी एकेडेमी इडलिस स्कूल, पर्सा प्रा.ली. दर्ता गरेर प्राथमिक तहको स्विकृत लिड नारायणी एकाडेमी सञ्चालनमा आएको हो। श्रीमती बन्दिना कुमारीसमेतले शुरु गरेको यस विद्यालयमा हक हस्तान्तरणको प्रक्रियाबाट सञ्चालकहरु परिवर्तन भै नयाँ व्यवस्थापन गठन गरिएको छ, जसमा नवराज तिमल्सिना अध्यक्ष र अन्यमा रामप्रसाद पाण्डे, पंतकुमार साह, ओमप्रकाश आर्य, निरज चौधरी, वासु तिमल्सिना र बुगि मिश्र रहनु भएको छ। यस विद्यालयको सेवा क्षेत्र वी.उ.न.पा. वार्ड नं. १३ रहेको छ। यो विद्यालय “घ” वर्गमा वर्गिकृत रहेको छ। राजनैतिक वृत्तमा निजी विद्यालयहरु सेवाभन्दा नाफामुखि बन्दै छन (Caddle, 2007), निजी विद्यालयहरुमा कानूनी व्यवस्था खरो रुपमा लागु गर्न सरकारले सकिरहेको छैन (Bhattarai, 2063) भनि रहँदा फ्लास रिपोर्ट २०१४-०१५ अनुसार कक्षा १-१२ सम्म पढाउने निजी विद्यालय ५६७३ छन (DOE, 2014-2015)। आठौँ पञ्च वर्षिय योजनाले 3P (Public Private Partnership) धारणा ल्यायो (NPC,1992)। दशौँ

योजनाले निजी क्षेत्रलाई सहभागी बनाई शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रभावकारी र सान्दर्भिक बनाउने भनेको छ (NPC, 2002)। विद्यालय तहको परिणामलाई हेरेर सामुदायिकभन्दा संस्थागत विद्यालयको गुणस्तर राम्रो छ भन्ने पनि गरिन्छ त्यसैले यस अध्ययनको मूल उद्देश्य विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक, प्रशासनिक पक्षको विश्लेषण गर्नु रहेको छ। विद्यालयको कार्य सम्पादन क्षमताको वृद्धि गर्न विद्यालय स्वयम्लाई पृष्ठपोषण हुने र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको लागि आधारको रूपमा काम गर्नेछ। विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक र प्रशासनिकआदि विविध पक्षहरूको सूचनाहरू प्राप्त गरिने हुँदा सरोकारवालाहरूलाई समेत यो अध्ययन उपयोगी हुनेछ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ। उद्देश्यको प्राप्तिको लागि विद्यालयको अवलोकन, सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरिएको थियो। विद्यालयको भौतिक अवस्था अध्ययन को लागि अवलोकन गरिएको छ। शैक्षिक अवस्था र शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया अध्ययनको लागि सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया र अभिलेख अध्ययन गरिएको छ। मानविय पक्षको अध्ययनको लागि शिक्षक तथा व्यवस्थापनसँग छलफल र अभिलेख अध्ययन गरिएको छ। आर्थिक पक्षको अध्ययन को लागि लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र अभिलेख अध्ययन गरिको छ।

नतिजाको विश्लेषण : अध्ययनको क्रममा प्राप्त सूचनाहरूलाई निम्न शीर्षकमा राखी विश्लेषण गरिएको छ :

विद्यालयको भौतिक पक्ष

विद्यालयको भवन भाडामा रहेको भए पनि एकै सिफटमा कक्षा चल्ने कक्षागत कोठा रहेको, कक्षा कोठाको उचाइ ९ फिट माथि रहेको, प्रतिविद्यार्थी

०.७५ व.मि. क्षेत्रफल उपलब्धता रहेको र प्रयाप्त मात्रामा प्रकाशको व्यवस्था भएको पाइयो। कक्षा कोठाको सफाई सामान्य रूपमा रहेको, विद्यालय भवन तथा फर्निचर मर्मत सम्भार नियमित भएको, विद्यार्थीका लागि फर्निचरको व्यवस्था उमेर र उचाइअनुसारको रहको, कक्षा कोठामा लेखे पाटीको व्यवस्था रहेको, खेलमैदान सबै विद्यार्थी एकैचोटी उभिन सक्ने मात्र रहेको, शौचालय छात्रछात्राको लागि अलगअलग र पर्याप्त रहेको पाइयो। पुस्तकालयको व्यवस्था शिक्षकको लागि मात्रै, विद्यार्थीको लागि नभएको र सामान्य रहेको पाइयो। प्रयोगशाला नभएको, विद्यालय हाताभित्र शुद्ध पिउने पानी रहेको, प्राथमिक उपचार सामग्री रहेको तर स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था नरहेको पाइयो। प्र.अ., शिक्षक तथा कर्मचारीका लागि अलगअलग बस्ने कक्षको व्यवस्था रहेको, विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि विशेष व्यवस्था नभएको, आवासीय व्यवस्था नभएको पाइयो।

माथि उल्लेखित सूचना अनुसार खेल मैदान, पुस्तकालयको व्यवस्था र प्रयोगशाला शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार हुनुपर्नेमा सो अनुसार नरहेको पाइयो। सरोकारवालाहरूसँगको छलफलमा साना कक्षा भएकोले प्रयोगशाला त्यति आवश्यक नरहेको, खेल मैदान र पुस्तकालयको व्यवस्था आवश्यक भएपनि गर्न नसकिएको जानकारी प्राप्त भयो।

विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन पक्ष

विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन नियमानुसार भएको, नियमित बैठक बस्ने गरेको, छलफलका विषय र निर्णयको अभिलेख राख्ने गरिएको पाइयो। शिक्षण सिकाइ, बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने सम्बन्धी र विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर तथा व्यवस्थापन सुधार सम्बन्धी छलफल कहिलेकाहीं मात्र हुने गरेको पाइयो।

संस्थागत विद्यालयको अवस्था : एक घटना अध्ययन

बैठकका निर्णय कार्यान्वयन हुने र निर्णय कार्यान्वयनको अनुगम नहुने गरेको पाइयो। शिक्षक अभिभावक संघ गठन नभएको, अभिभावक भेला प्रत्येक वर्ष एकपटक हुने गरेको, विद्यालयको सामाजिक परीक्षण नभएको, अभिभावक भेलामा विद्यालयको आयव्यय विवरण पेश नभएको तर शैक्षिक उपलब्धिसम्बन्धि विवरण पेश भएको पाइयो। विकज च्मउयचत ६, ६६ नभएको, पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायतका शैक्षणिक सामग्रीहरूको उपलब्धता पर्याप्त नभएको र शैक्षिक सामग्री निर्माण तथा निर्मित सामग्रीको प्रयोग आकलभुकल हुने गरेको पाइयो। विद्यार्थी आचारसंहिता शिक्षकले निर्माण गरि लागु गरेको र गुनासो सुनुवाई (हेल्प डेस्क) को व्यवस्था भएको पाइयो।

सबै शिक्षक तथा कर्मचारी व्यक्तिगत फाइलको व्यवस्थापन र अद्यावधिक नभएको, लेखा परीक्षक नियुक्तिका लागि जि.शि.अ. समक्ष ३ जनाको नाम समयमै सिफारिस गर्ने गरिएको पाइयो। विद्यार्थी भर्नाको समयमा अभिभावकको आर्थिक विवरण बाहेक नाम, ठेगाना र सामाजिक, सांस्कृतिक अवस्थाको विवरण अभिलेख राखिएको पाइयो। खुद पढाई हुने दिन १९२ हुने गरी काम गर्ने २२० दिनसहितको कार्ययोजना बनाएको, गत शैक्षिक सत्रमा हिउँदे विदा वा वर्षे विदा वा दुवै गरी पैतालीस दिनभन्दा बढी दिन विद्यालय बन्द नभएको पाइयो। योग्यता प्राप्त प्रधानाध्यापकको व्यवस्था भएको, शिक्षक बैठकमा शैक्षणिक मुद्दाहरूमा छलफल हुने गरेको पाइयो। वार्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयन हुने गरे पनि विद्यालय सुधार योजना निर्माणमा सहभागिता कम पाइयो। वार्षिक योजना तयार गरी विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट पारित गराई कार्यान्वयन गरिएको, विद्यालयको शैक्षिक पात्रो तयार गरी कार्यान्वयन गरिएको, शिक्षक छनोट प्रक्रिया पुरा नभएको र शिक्षकले पालना गर्नुपर्ने आचार संहिता शिक्षकको

सक्रियतामा तयार गरीएको तर शिक्षक मौखिक विदा बस्ने गरेको र विद्यार्थीका लागि पोशाक तोकिएका पाइयो। विद्यालयले प्रत्येक शैक्षिक वर्ष समाप्त भएको एक महिनाभित्र कक्षागत रूपमा प्रदान गरेको छात्रवृत्ति विवरण र कुल आयव्ययको विवरण जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पठाउने शिक्षा नियमावलीको व्यवस्था कार्यान्वयन गरेको पाइएन। विद्यालय विनियम बनाइ अद्यावधिक गरिएको र सरोकारवालाहरूको विद्यालय प्रतिको धारणा ९३३भिलत क्वतष्कावअतष्यल० मध्यम रहेको पाइयो।

शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्नुपर्ने, विद्यालयको सामाजिक परीक्षण गर्नु पर्ने हुन्छ। अभिभावक भेलामा विद्यालयको आयव्यय विवरण पेश गर्नु पर्छ। Flash Report I, II भर्ने र पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिकालगायतका शैक्षणिक सामग्रीहरूको उपलब्धता पर्याप्त गर्नुपर्छ। सबै शिक्षक तथा कर्मचारी व्यक्तिगत फाइलको व्यवस्थापन र अद्यावधिक गरि, शिक्षक छनोट प्रक्रिया नियमसंगत हुनुपर्छ। विद्यालयले प्रत्येक शैक्षिक वर्षान्त भएको एक महिनाभित्र कक्षागत रूपमा प्रदान गरेको छात्रवृत्ति विवरण र कुल आयव्ययको विवरण जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पठाउनु पर्नेमा सो हुन सकेको छैन।

विद्यालयको शैक्षिक पक्ष

स्वीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन र स्वीकृत पाठ्यपुस्तकबाहेकका पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्य सामग्रीको (थप सन्दर्भ सामग्री) प्रयोग भएको, विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकास कक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनको लागि सहयोगी कार्यकर्ता तथा सामान्य कक्षा कोठा भएको पाइयो। विद्यालयको पहलमा शिक्षकको पेशागत विकास लागि आवश्यकताका आधारमा तालिमको व्यवस्था नभएको पाइयो। विद्यार्थी उत्तीर्ण प्रतिशत गतवर्षको

भन्दा बढेको, कक्षा दोहोर्‍याउने गरेको, विद्यालय छाड्ने दर कम रहेको कक्षा ३ र ५ का विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि स्तर ल्बक ले गरेको अध्ययनको आधारमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर राष्ट्रिय स्तरभन्दा बढि रहेको पाइयो । सिकाइ उपलब्धिको लक्ष्य निर्धारण गरिएको र सुधारका उपायहरु अवलम्बन गरिएको, विद्यालय निरीक्षक र स्रोत व्यक्तिबाट प्राविधिक सहयोग नलिएको पाएयो । विद्यालयमा स्काउट, जुनियर रेडक्रस र बाल क्लब आदिको सक्रियता नभएको, शिक्षकहरुबीच शैक्षणिक कार्यका बारेमा अन्तरक्रिया र आपसी सहयोग हुने गरेको पाइयो । प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन गरिएको, कक्षागत र विषयगत परीक्षाफल विश्लेषण भएको, अभिभावकको उपस्थितिमा विद्यार्थीको नतिजा वितरण र प्रगति सार्वजनिकीकरण गरि पृष्ठपोषण दिने गरिएको पाइयो ।

शिक्षकको पेशागत विकास लागि आवश्यकताका आधारमा तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने र विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोत व्यक्तिबाट प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्ने सकिने नियमको व्यवस्था पालना भएको पाइएन । स्काउट, जुनियर रेडक्रस र बाल क्लबजस्ता संस्था बालबालिकाको चौतर्फी विकासको लागि आवश्यक छन ।

विद्यालयको मानविय पक्ष

पूर्व प्राथमिक कक्षाका लागि सहजकर्ताको व्यवस्था र कक्षा १-५ को लागि ५ जना शिक्षकको व्यवस्था गरिएको पाइयो । शिक्षकलाई कार्य विवरण र सुविधा खुलाइ नियुक्ति पत्र नदिएको, विद्यालयमा कार्यरत सबै शिक्षकको अध्यापन अनुमति पत्र भएको, सबै शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता भएको र शिक्षकको शिक्षण सुधार योजना नभएको पाइयो ।

शिक्षकलाई कार्य विवरण र सुविधा खुलाइ नियुक्ति पत्र दिनु पर्ने नियममा व्यवस्था छ सो कार्यन्वयन भएको पाइएन ।

विद्यालयको आर्थिक पक्ष

लेखा परीक्षण नियमित भएको, शिक्षा नियमावलीमा तोकिएको ढाँचामा आयव्ययको लेखा राख्ने व्यवस्था भएको, शुल्क निर्धारण प्रक्रिया पुरा गरेर गरिएको, शुल्क विवरण सार्वजनिक- किकरण गरिएको र विद्यालयले प्रत्येक वर्ष आगामी वर्षको बजेट तयार गरि विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृति गराइ कार्यान्वयनका गर्ने गरेको पाइयो । शिर्षकगत शुल्कबाट खर्चको व्यवस्था भएको, शिक्षक कर्मचारीहरुलाई नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको तलब भत्ता नदिईएको, शिक्षक कर्मचारीहरुको सञ्चयकोष तथा कल्याणकारी कोषको व्यवस्था नभएको पाइयो । भौतिक संरचना निर्माणका लागि छुट्टै शुल्क नलिएको, शैक्षिक कर बुझाएको, माथिल्लो कक्षामा पुनःप्रवेश शुल्क नलिएको पाइयो ।

शिक्षक कर्मचारीहरुलाई नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको तलब भत्ता नदिनु र शिक्षक कर्मचारीहरुको सञ्चयकोष तथा कल्याणकारी कोषको व्यवस्था नहुनु नियमावली विपरीत मात्रै होइन सामाजिक न्यायविपरीत पनि छ ।

सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप

सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप कार्य योजनाको कार्यान्वयन प्रभावकारी नभएको, सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन अभिलेख व्यवस्थापन नभएको, विद्यालय स्तरको प्रतियोगिताहरुमा सहभागी हुने गरेको, अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिएको, सदन विभाज नगरेको पाइयो । विभिन्न संस्था सँगको सहकार्यमा साहित्यिक, खेलकुद, साङ्गीतिक, वातावरणीय सरसफाइजस्ता कार्यक्रममा सहभागिता रहेको पाइयो ।

बालबालिकाको चौतर्फी विकासको लागि खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप महत्वपूर्ण छ ।

संस्थागत विद्यालयको अवस्था : एक घटना अध्ययन

सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तर त्यसको अभिलेख व्यवस्थित गर्ने काम विद्यालयको हो र गर्नुपर्छ ।

निष्कर्ष

बालबालिकालाई शिक्षा दिने प्रमुख संस्था विद्यालय हो । विभिन्न निकायसंग समन्वय गरी गुणस्तरीय शिक्षा दिने कार्य विद्यालयको हो । नारायणी एकडेमीको अध्ययन गर्ने क्रमका प्राप्त सूचनाहरुको विश्लेषण गर्दा विद्यालयको भौतिक अवस्था सामान्य रहे तापनि शैक्षिक व्यवस्थापन, शैक्षिकपक्ष र मानवीय पक्ष सकारात्मक रहेको छ । आर्थिक पक्ष मध्यम रहेको छ । विद्यालय सुधार योजना नबनाइएको र Flash 1,II निर्माण

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

शर्मा, गोपीनाथ (२०४३) । gkfnf |zlfsf| Oltxf; , काठमाडौं: श्रीमती हेम कुमारी शर्मा ।

नेपाल सरकार (२०७२) । |zlf Pj-@)* tyf |zlf lgodfj nl-@)%(, काठमाडौं: कानून किताब समिति ।

Bhattarai, G. (2063 BS) Modernization, post modernization and Changing prospect of education. *Teacher Education*, 6(1):25-39.

Caddell, M. (2007). Private Schools and Political Conflict in Nepal in P. Walford (ed.) *Private Schooling in LessEconomically Developed Countries: Asian and AfricanPerspectives*. Oxford: Symposium Books.

Chitrakar, S. (2007) Challenges of educational development and its Management in Nepal. *Hepass journal*, 6(1): 43-52.

नगर्नाले विद्यालयको समग्र विकासमा असर परेको छ । विद्यालयको अनुगमन तथा निरीक्षण नहुनाले अभिलेख व्यवस्थापन लगायतका कार्य राम्रो हुनसकेको छैन । त्यसैले विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने, Flash1, II फाराम तयार गर्ने, निरीक्षण र अनुगमन प्रभावकारी बनाउने, विद्यालयका अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने, शिक्षक भर्ना प्रक्रिया नियमसंगत बनाइ नियुक्ति पत्र दिने र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्नाले ऐन तथा नियमको पालना मात्रै होइन विद्यालयको उद्देश्यसमेत पुरा हुन्छ ।

Department Of Education. (2014-015). *Flash I Report-2014/2015*.Sanothimi, Bhaktapur: Author.

National Planning Commission. (1992). *Eight plan (1992-1997)*.Kathmandu. Retrieved from<http://www.npc.gov.np/new/uploadedFiles/allFiles/eightheng.pdf>.

National Planning Commission (2002) *Tenth plan (2002-2007)*. Kathmandu. Retrieved from<http://www.npc.gov.np/new/uploadedFiles/allFiles/10theng.pdf>

Ottaway, A.K.C. (1962). *Education and Society*.UK Latimore: Trend and co.Ltd.

Wood, Huge B. (1965).The Development of Education in Nepal. *Studies in comprehensive*.Bulletin 1965, No.5.Retrievedfrom<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED164375.pdf>